

รูปแต้ม

รูปแต้ม เป็นความงามที่ซ่อนอยู่ในลิมอีสาน หรือก็คือภาพจิตรกรรมฝาผนังของโบสถ์ในภาษาภาคกลาง แต่เนื่องจากผู้ที่สร้างสรรค์งานรูปแต้มส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านหรือพระภิกษุในวัด จึงทำให้ผลงานมีความต่างกับงานจิตรกรรมโดยฝีมือช่างหลวงในภาคกลาง ซึ่งมีความประณีตวิจิตรบรรจงตามกำลังทุนทรัพย์ที่รัฐอุปถัมภ์ให้ แก่ผู้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบอีสาน อาจเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ทางจิตรกรรมมาก่อน จึงทำให้ความสวยงามของภาพค่อนข้างธรรมดา แต่มีสิ่งที่สำคัญกว่าคือการสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิต และเรื่องราวในการดำเนินชีวิตของผู้คนในภาคอีสานออกมาเป็นชีวิตจิตใจ

คำว่า รูปแต้ม ถ้าออกเสียงในภาษากลางก็คือ *รูปแต้ม* หมายถึงภาพที่มาจากการแต้มสี ผู้ที่วาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในภาคกลางเรียกว่า ช่างวาด หรือ จิตรกร แต่ในอีสานเรียกผู้เขียนรูปแต้มว่า *ช่างแต้ม* เป็นการใช้ภาษาสื่อความหมายที่ตรงไปตรงมา

เราสามารถชมรูปแต้มในลิมอีสานทั้งผนังด้านในและด้านนอกของลิมเท่านั้น ซึ่งวาดเป็นภาพต่อเนื่องกัน มีขนบธรรมเนียมการวาดคล้ายกับภาคกลาง คือ นิยมวาดเป็นภาพอดีตพระพุทธเจ้าปัญจระ ภาพมารผจญ ภาพไตรภูมิ หรือแม้แต่ชาดกตามคติพุทธศาสนาเถรวาท เช่น *ทศชาติชาดก* หรือชาดกที่คนอีสานนับถือมากอย่าง *เวสสันดรชาดก* แต่สำนวนของภาคอีสานจะมีลักษณะคล้ายกับนิทานพื้นบ้าน ซึ่งเนื้อเรื่องบางตอนไม่ตรงกับภาคกลาง ภาพสัตว์ที่มีคุณกับพระพุทธศาสนา อาทิ ช้าง นาค ก็ปรากฏอยู่มากในรูปแต้มอีสาน นอกจากนี้ ยังมีภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน เช่น ภาพเครื่องแต่งกายของชาวบ้านและพระภิกษุสงฆ์ในท้องถิ่น ภาพประเพณีงานบุญต่างๆ หรือภาพขบวนเกวียน วัวต่าง ม้าต่าง ที่ขนส่งสินค้าระหว่างพื้นที่เมืองต่างๆ ในภาคอีสาน รวมถึงเรื่องการจับสัตว์น้ำ การทอดแหจับปลา การนำปลามาทำปลาแดกหรือปลาร้า

สำหรับเทคนิคการวาดรูปแตมนั้น จะไม่มีการร่างภาพเหมือนจิตรกรรมฝาผนังในภาคกลางที่ต้องใช้กระดาษฟางมาปรูภาพ แล้วจึงถ่ายภาพที่ปรูลงบนผนังก่อนวาดเส้นลงไป ช่างแต้มเพียงแต่ร่างเส้นดินสอลงไปบนผนังแล้วจึงลงสีแต้มปะเส้น สีที่ใช้อาจเป็นสีธรรมชาติหรือสีเคมีก็ได้ ถ้าเป็นสีธรรมชาติจะทำขึ้นเองจากวัสดุท้องถิ่น เช่น สีน้ำเงินจากดินคราม สีน้ำตาลเข้มหรือน้ำตาลอมดำทำจากยางรัก สีม่วงจากลูกหว้า สีเหลืองจากยางของต้นรง สีดำจากเขม่ากันหม้อ หรือสีแดงจากหินชนิดหนึ่ง ภาพที่ออกมาจึงมีสีพื้นๆ ไม่โดดเด่น นอกจากนี้ พื้นหลังของรูปแต้มนิยมให้คงสีของพื้นผนังเอาไว้ใช้การวาดเส้นสีเทาแบ่งให้เห็นเป็นเรื่องราวๆ ไป มักมีตัวหนังสือเขียนกำกับเพื่อบอกว่าเหตุการณ์ตามภาพนั้นๆ โดยพบทั้งอักษรไทยและอักษรลาว

ภาพรูปแต้มหลายแห่งยังอยู่ในสภาพดี แต่ทั้งหมดเป็นภาพในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา เนื่องจากชาวอีสานมักสร้างลิมด้วยไม้ อิฐ หรือดิน ซึ่งเป็นวัสดุไม่คงทน ทำให้ต้องมีการซ่อมแซมหรือสร้างขึ้นใหม่อยู่บ่อยครั้ง

ภาพรูปแต้มที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่พบได้มีอายุไม่เกิน 150 ปี หรือในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่วัดหนองสระบัว อำเภอนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งสยามสมาคมได้สำรวจพบ จึงสนับสนุนเงินทุนในการบูรณะและอนุรักษ์ไว้ทั้งตัวลิมและรูปแต้ม ทำให้อยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์มาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังมีภาพรูปแต้มในอำเภอมัญญาคีรี ที่ได้รับการอนุรักษ์และบูรณะจากเงินทุนขององค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ซึ่งมองว่ารูปแต้มอีสานเป็นหนึ่งในมรดกภูมิปัญญาประเภทหนึ่งของโลก โดยเฉพาะการสะท้อนมรดกทางภูมิปัญญาของคนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้